

politieke woelingen onbetrouwbaar gebleken schutterij, had het stadsbestuur geen bezwaar tegen de aanstelling van vooraanstaande katholieken als officieren en onderofficieren - elders gebeurde dat vaak veel later. Scherpe tegenstellingen tussen rooms en protestant werden vooral zichtbaar op lager niveau. Dat bleek op tal van plaatsen in 1734 en 1747, toen het lagere volk tegen katholieke medeburgers in beweging werd gebracht. Ook in de plunderpartijen van 1787 ontbrak het anti-katholieke sentiment niet, al speelden toen andere factoren een grotere rol.

Bij een onderwerp als de historische ontwikkeling van de verhouding tussen rooms en protestant is elk generaliseren slechts van nut indien men zich de gevaarlijke kanten daarvan bewust is. Bij nader toezien blijken de regionale en lokale verschillen zo groot, dat de brede schets het beeld vervormt. Het besef van deze diversiteit moet in ieder geval leiden tot onderstreping van de noodzaak van voortgezet onderzoek, waarbij de vele kanten van het historisch bedrijf elkaar zullen moeten ondersteunen.

J. A. F. de Jongste

Uit de discussie

In de gedachtenwisseling werd met name aan de orde gesteld de theorie van de middengroepen en, daarmee samenhangend, de vraag in hoeverre er sprake was van kerkelijke binding, c.q. indifferentisme. Wat het eerste betreft heeft het onderzoek in Haarlem deze theorie bevestigd noch bestreden. Een antwoord kan slechts gevonden worden door middel van intensief nader onderzoek op kleine schaal.

Wat het tweede betreft: de kerkelijke binding was niet erg sterk. Gevoelens van teleurstelling over een plaatselijk predikant of over gebrek aan eenheid (bijvoorbeeld bij remonstranten), als ook andere, religieuze motieven, anderzijds ook sociale bepaaldheid, waren factoren die hetzij overgang naar een ander kerkgenootschap, hetzij indifferentisme bewerkstelligden. Eveneens zal de roep om leerstellige duidelijkheid in het begin van de zeventiende eeuw, voorbode van de Verlichting, hierbij een rol hebben gespeeld.

Notoire onkerkelijkheid bestond er niet: voor velen in het begin van de zeventiende eeuw moest een keuze nog worden gemaakt, maar dát een keuze moest worden gemaakt, was vanzelfsprekend.